

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філологічних наук, професора, професора
кафедри граматики англійської мови Одеського національного**

університету імені І.І.Мечникова

Морозової Ірини Борисівни

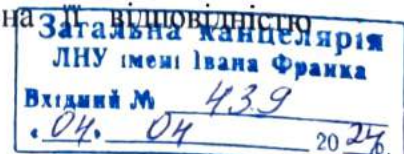
**на дисертацію Мельничук Оксани Дмитрівни «Когнітивне
схематизування досвіду невербального в англійськомовному художньому
дискурсі»,**

**подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за
спеціальністю 10.02.04 - германські мови**

Рецензована дисертація Мельничук Оксани Дмитрівни виконана у руслі проблематики сучасних філологічних досліджень, скерованих на вивчення процесів генерування та сприйняття художнього дискурсу, а також умов, за яких людина використовує морфологічно різні засоби кодування інформації для досягнення найефективнішого впливу на співрозмовника.

Доречність і актуальність роботи не викликає сумніву: досвід компонентів невербальної комунікації, їхня роль і значення у художньому дискурсі дотепер досліджено недостатньо. У процесі комунікації співрозмовники спираються на свій когнітивний досвід, що уможлиблює не тільки сприймати інформацію в повному обсязі, включаючи її афективно-оцінний характер. Зрозуміло, що інструменти кодування можуть бути як вербальними, так і невербальними, функціонуючи на рівні інших знакових систем: зображення, схеми, ноти, а також міміка, поза, рухи тіла, погляд, жести і відстань. Відповідно до теорії психоаналізу Фрейда, міжособистісні взаємодії визначаються сприйняттям та враженнями, набутими у ранньому дитинстві, та протиріччями, пережитими в цей період, тобто визначатися невербальним досвідом людини. Як зазначає Ф. С. Бацевич, мовлення – основний, але не єдиний спосіб спілкування.

Отже, *Актуальність* теми дисертації зумовлена

загальним спрямуванням сучасної лінгвістики на вивчення лінгвістики тексту, з позицій когнітивної наратології, когнітивної поетики, когнітивної стилістики та пов'язана з дослідженням досвіду невербального в художньому дискурсі як реалізації когнітивного схематизування (с.29).

Звернення авторки у якості фактичного матеріалу дослідження до 20 художніх прозових творів англійськомовних письменників ХХІ ст. на **воєнну** тематику не тільки забезпечують чисельну ґрунтовність вибірки, але й підсилюють *актуальність* виконаного дослідження з огляду на сьогоденну ситуацію в Україні.

Відомо, що когнітивне мапування індивідуальної свідомості базується на усвідомленні внутрішнього простору і зовнішнього оточення суб'єкта-в-дії на рівні його ментально-вербального і невербального досвіду, що, у свою чергу, визначаються спектром структур когнітивної і креативної діяльності індивіда. Звідси, будь-який комунікативний акт, підпорядкований контекстній моделі, не тільки пояснюється і підсилюється невербальними складовими комунікації, але й прямо залежить від них. Отже, дослідження *невербального* як багатовимірного феномену, що є невід'ємним компонентом процесу мовленнєвої комунікації, є досить обґрунтованим та своєчасним кроком.

Окремо хочу зазначити, що представлена робота є *продовженням та поглибленням* наукової розвідки, яку здійснила дисертантка в 2012 р. Проте, рецензована робота в жодному разі не дублює попереднє дослідження феномену *невербального*, а підіймає його на вищий рівень.

Авторка ставить собі за **мету** «теоретично змоделювати та практично виявити в художньому дискурсі когнітивне схематизування констант досвіду *невербального* як втілене та організоване у вигляді фреймової схеми знання та досвід про невербальну комунікацію/поведінку, беручи до уваги структурний, когнітивний та інтерпретаційний виміри» (с. 30).

Новітнім у дисертації є рівневий та системний опис вияву досвіду невербальної комунікації/поведінки як констант досвіду *невербального* з

опертям на методологічні засади когнітивної наратології. Авторка пропонує нову продуктивну методику вивчення констант досвіду *невербального* як системи фреймів в англійському художньому дискурсі на воєнну тематику. Новою є окреслена парадигма моделювання смислу, або когнітивного схематизування констант досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі. Вперше з опертям на когнітивну наратологію змодельовано способи й механізми вияву констант досвіду *невербального* в англійськомовному художньому прозовому тексті у вигляді фреймової моделі (с. 35-36).

Таким чином, згідно з потребами сучасної лінгвістики удосконалено понятійний апарат та інструментарій дослідження *невербального*, зокрема обґрунтовано теоретичну необхідність уведення нових понять і продемонстровано їхню практичну корисність. **Теоретичне значення** роботи вбачаємо у внеску в когнітивно-нاراتологічну теорію розуміння та інтерпретації художнього прозового тексту як комунікативно, когнітивно та дискурсно-орієнтованого феномену.

У роботі здійснюється всебічний аналіз сфери *невербального*, протягом якого послідовно і детально розглядаються всі аспекти предмета дослідження, що простежується в логічній архітектоніці дисертації, де п.Оксана послідовно, крок за кроком розв'язує поставлені завдання дослідження. Дисертація складається з анотацій двома мовами, списку опублікованих праць автора, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів з висновками до кожного з них, загальних висновків, наукового глосарію, списку використаної літератури (1091 номінацій), списку джерел ілюстративного матеріалу (20 джерел).

У першому розділі «**ТЕОРЕТИКО-КРИТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТАНТ ДОСВІДУ НЕВЕРБАЛЬНОГО: СТРУКТУРА**» під новим кутом бачення розглядається структуралізм як продуктивний метод у гуманітарних науках, що сприяє розвитку цієї філософської концепції у зв'язку з вивченням моделей свідомості, психіки, структури мови та мислення. Як відомо, глибинна

структура наративного дискурсу виявляється у дихотомії «наратор – персонаж» та реалізується у вигляді складного, багатовимірного феномена, що знаходиться на перетині різних аспектів тієї комунікативної цілісності, що є художнім твором. Отже, досвід поєднує в собі мову тіла: вирази обличчя, рухи, жести, постави й характеристики голосу, які використовує автор-наратор для вираження емоцій, стану персонажів та створення відповідної атмосфери у художньому тексті. Дисертантка уводить поняття констант досвіду *невербального*, які «є зафіксованим мовним значенням, що позначають рухи, жести, вирази обличчя та характеристики голосу персонажів у художньому дискурсі» (с. 104). Вони можуть мати символічні значення, що виходять за межі їхнього буквального тлумачення, додаючи глибини смислу оповіді (с. 101).

Розділ 2 «Методологія дослідження констант досвіду *НЕВЕРБАЛЬНОГО: КОГНІЦІЯ*» присвячено розгляду принципів аналізу когнітивного схематизування констант досвіду *невербального* як фреймової схеми, яка охоплює систему поверхневих (семантичний, синтаксичний) та глибинних (тематичний, наративний) фреймів, що є інтерпретованими читачем у загальному дискурсі наративу. Авторка вельми оригінально пропонує розгляд констант досвіду *невербального* як тривимірну модель, яка об'єктивується у трьох проєкціях як фреймова, актантна та схемна моделі (с. 140-147).

Важливим надбанням цього розділу вважаю тезу про те, що «синтаксичне дослідження констант досвіду *невербального* є зосередженим не тільки на мовних формах, а й на інтерпретації емотивного значення, вираженого *конструкційними схемами*» (с. 164). Авторка переконливо доводить, що константи досвіду *невербального* – це психічні, або ментальні моделі, що слугують відтворенням образу художнього тексту у свідомості мовця (с. 170).

Висувається і обґрунтовується теза про те, що паралельне існування та взаємодія мови тіла та мови слів в акті комунікації можливе через те, що глибинні процеси, що лежать в основі невербальної та вербальної діяльності

людини, у важливих відносинах подібні.

У Розділі 3 «ПІЗНАННЯ КОНСТАНТ ДОСВІДУ НЕВЕРБАЛЬНОГО: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ» авторка надає філософське, лінгвістичне та когнітивне розуміння констант досвіду *невербального*, що буде підґрунтя їхнього подальшого когнітивного схематизування в англійськомовному художньому дискурсі. П. Оксана розглядає філософську платформу досвіду *невербального* крізь призму взаємодії читача з текстом, пов'язуючи зовнішню репрезентацію подій в тексті з емпірією розумової побудови читача, його уявленням та внутрішньою візуалізацією ситуації. Отже, читач сприймає константи досвіду *невербального*, спираючись на глибинні когнітивні схеми, які відтворюють авторський задум (с. 180). Цілком погоджуюсь з тезою про те, що описуючи воєнну тематику, автор-наратор використовує знайомі знання, щоб зобразити жорстокі незрозумілі події або «використовує константи досвіду *невербального* як засіб маніпулювання та впливу на читача» (с. 252).

Ключовим положенням цього розділу є наступне: «Англійськомовний художній дискурс на воєнну тематику є спроектованим у світлі філософського, когнітивного та наративного аспектів, які визначають пізнання констант досвіду *невербального* через їхню інтерпретацію» (с. 255).

Найбільш інформативним вважаю Розділ 4 «РЕАЛІЗАЦІЯ ФРЕЙМОВОЇ СХЕМИ КОНСТАНТ ДОСВІДУ НЕВЕРБАЛЬНОГО В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ», де здійснюється аналіз констант досвіду *невербального* у багаторівневому структурному вимірі, а сам процес їхнього когнітивного схематизування формує осягнення смислу твору читачем. Дисертантка робить оригінальне спостереження щодо відтворення конструкції зображення подій в художньому тексті, розкриваючи семантичний зв'язок частин мови зі структурою речення. Такий підхід уможливило унаочнення семантичного фрейму констант досвіду *невербального*: мова↔парамова↔кінесика (с. 260).

Як родзинку цієї роботи окремо хочу зазначити залучення комп'ютерних методів корпусної лінгвістики, які авторка використовує для статистичної обробки отриманих даних, що забезпечує вірогідність та

об'єктивність висновків проведеної наукової розвідки (с. 264-274). Вдале відтворення синтаксичного фрейму констант досвіду *невербального* уможливило дослідниці здійснити побудову граматичних/конструкційних схем, які висвітлюють найчастотніші частиномовні словосполучення для позначення *невербального* на рівні художнього тексту.

У роботі робиться важливе узагальнення про те, що «актуалізація фреймової схеми відбувається одночасно на усіх рівнях текстового нарративу: поверхневому (семантичному, синтаксичному) і глибинному (тематичному, нарративному) – частотність лексем є кількісним показником, який визначає наповненість фреймів різного виду» (с. 334-335).

Загальні **висновки**, зроблені О. Мельничук, прозорі і мотивовані, узагальнюючим з них, на наш погляд, є наступне ствердження: «Інтерпретація смислу ХПТ відбувається за посередництва фреймової схеми, – константи досвіду *невербального* не тільки стилістично увиразнюють мовлення персонажів, а й сприяють цілісності смислу художнього прозового тексту». Безумовним досягненням авторки вважаю запропоновану в роботі комп'ютерну методику корпусного аналізу, що проводився з позиції лінгвокогнітології на підставі кількісно-якісної обробки фактичного матеріалу. Дисертаційна робота О.Д. Мельничук вражає своєю масштабністю і всебічним розглядом предмета дослідження, що переконливо проілюстровано прикладами (розділи 3, 4).

До безумовних переваг роботи, на думку опонента, відноситься удосконалення понятійного апарату та метамови дослідження констант досвіду *невербального* та демонстрація їхньої практичної корисності; виявлення та опис раніше невивчених або не до кінця вивчених одиниць, категорій та опозицій паралінгвістики. Під новим кутом зору було розглянуто паралельне існування та взаємодія мови тіла та мови слів в архітектоніці художнього тексту і відтворенні його змістовної єдності. Представлена методика розгортання фреймової схеми забезпечує пізнання художнього тексту як надскладного варіативного смислу, увиразненого на

нарративних рівнях у взаємодії наратора ↔ персонажів (с. 339).

Усе це дає можливість використання окремих розділів і глосарія як основу для довідника з текстології, паралінгвістики, когнітивної наратології та когнітивної граматики. Отже, правомірно говорити про **практичну значущість** дисертації О. Д. Мельничук.

Результати дослідження є достатньо важливим підґрунтям для подальшої науково-прикладної розробки не тільки проблеми досвіду *невербального*, а й когнітивних студій мови взагалі, а також питань, пов'язаних з когнітивним схематизуванням вербальних і невербальних феноменів, а також читацько-авторських уявлень про шляхи трансмісії авторського задуму.

Але як часто буває у роботах такого обсягу і складності, у дисертації мають місце деякі дискусивні моменти, які потребують пояснення і кличуть до дискусії.

- На думку опонента, доцільно було б розширити параметри когнітивної та комунікативної функцій констант досвіду *невербального* у художньому дискурсі, бо детально описаною є тільки функція реалізму з виокремленням таких типів реалізму: фізичний, індивідуалізований, психологічний, інтерактивний, документальний (с. 313).
- Безумовно, що концепти які Ви розглядаєте є художніми (с. 295), однак, вважаю, що варто було б чіткіше окреслити теоретичне підґрунтя щодо втілення художніх концептів у художньому тексті.
- Попри те, що база фактологічного матеріалу є досить великою, порівняння художніх творів різного тематичного спрямування або різних історичних періодів надало б можливість дослідити відмінності реалізації констант досвіду *невербального* у творах різних жанрів або різних часових періодів. Такий підхід сприяв би сприйманню схематизування досвіду *невербального* як цілісного гештальту.

- Хотілося б дізнатися, у чому полягає суть когнітивної граматики в аспекті представленої роботи та які конструкційні схеми переважають у синтаксичному фреймі?
- Поясніть також, чому у дослідженні є важливим звернення до філософського аспекту? (с. 173) У який спосіб він розкриває поняття досвіду *невербального*?
- Крім того, якщо розглядати константу досвіду *невербального* як категорію, то який із перелічених у роботі підхід до організації категорій на с. 165-167 (класичний, прототиповий, опису зразків, пояснювальний) найкраще її характеризує?

Зроблені вище зауваження не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Структура дисертації у цілому чітка і логічна, її об'єм та композиційне членування відповідають традиційним стандартам кандидатських дисертацій.

Публікації авторки є цілком достатніми і, разом з рефератом, адекватно відбивають положення і висновки, яких дійшла О. Д. Мельничук у своєму дисертаційному дослідженні «Когнітивне схематизування досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі».

Рецензована робота – науково обгрунтоване, детально сплановане лінгвістичне дослідження, в основі якого полягає поєднання лінгвістичних, філософських і літературознавчих підходів до функційної ролі і сутності досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі.

Отже, розглянута дисертація характеризується науково-теоретичною новизною, є самостійним, оригінальним та завершеним дослідженням актуальної проблематики дискурсної лінгвістики і відрізняється перспективністю. Виходячи з вищевикладеного, вважаю, що дисертація Мельничук Оксани Дмитрівни «Когнітивне схематизування досвіду *невербального* в англійськомовному художньому дискурсі» відповідає «Вимогам до оформлення дисертацій», затвердженим наказом МОН України № 40 від 12.01.2017 зі змінами і доповненнями, внесеними наказом МОН

України № 759 від 31.05.2019 та вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук. Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів», затвердженим постановою КМУ № 1197 від 17.11.2021 зі змінами внесеними згідно з Постановою КМУ № 502 від 19.05.2023, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри граматики англійської мови
Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова

Ірина МОРОЗОВА

Підпис Морозової І. Б. підтверджую

